

Всеволод СЕРГІЄНКО,
аспірант кафедри всесвітньої історії
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Ідеологічний наступ на шкільництво ПНР у 1945–1956 рр.

Аналізується ідеологічний наступ на шкільництво в Польській Народній Республіці у 1945–1956 роках. Дослідження зосереджено на впливі комуністичної ідеології на зміст освіти, підручники, методику викладання та підготовку вчителів. Аналізуючи архівні документи та наукову літературу, автор досліджує, як ідеологічні догми вплинули на якість освіти, обмежили академічну свободу та формували свідомість молоді. Висновки дослідження свідчать про те, що ідеологізація освіти мала руйнівні наслідки для розвитку польського суспільства та призвела до зниження якості освіти.

Ключові слова: шкільна освіта, реполонізація, ідеологія, виховання, «повернені землі», Польща, ПНР, Союз польських учителів, ППР, ПОРП, СРСР.

Vsevolod Serhiienko. The Ideological Attack on Schooling in the Polish People's Republic in 1945–1956.

The article analyzes the ideological attack on schooling in the Polish People's Republic in 1945–1956. The study focuses on the influence of communist ideology on the content of education, textbooks, teaching methods, and teacher training. By analyzing archival documents and scientific literature, the author examines how ideological dogmas affected the quality of education, limited academic freedom, and shaped the minds of young people. The conclusions of the study indicate that the ideologization of education had devastating consequences for the development of Polish society and led to a decline in the quality of education.

Keywords: school education, repolonization, ideology, education, „returned lands”, Poland, Polish People's Republic, Union of Polish Teachers, PPR, PORP, USSR.

Постановка наукової проблеми. Після закінчення Другої світової війни та встановлення комуністичного режиму в Польщі освітня система країни зазнала радикальних перетворень. Ідеологічний наступ на шкільництво став одним із найважливіших інструментів формування нового суспільства, де панували б марксистсько-ленінські ідеали. Цей період, що охоплює приблизно перше десятиліття після війни, характеризується систематичними спробами підпорядкування освіти політичним цілям, перетворення її на інструмент комуністичної пропаганди та виховання нового покоління громадян у дусі соціалістичних ідеалів.

Метою цієї роботи є дослідження процесів ідеологізації освіти в Польщі у 1945–1956 роках, аналіз методів і засобів, які використовувалися для досягнення цієї мети.

Виклад основного матеріалу. Після «переможних» виборів ПОРП до Законодавчих зборів 8 лютого 1947 р. було призначено новий уряд. С. Скетуський знову очолив Міністерство освіти. Педагогічні навчальні заклади зазнали інтенсивної ідеологізації. Це знайшло відображення у запровадженні суттєвих змін у змісті навчання та виховання, а також у кадровій політиці. Здобувши вплив на освітню політику, активісти руху ППР, об'єднані в Освітньо-культурну колегію при ЦК ПОРП,

перейшли до ідеологічного наступу в ній [1, с. 14]. Це було пов'язано з тим, що вони визнали нарізку необхідність синхронізувати культурно-освітню сферу з соціально-економічними перетвореннями 1945–1956 рр. Ішлося головним чином про проведення земельної реформи, націоналізацію промисловості та наслідки цих заходів. Ці наміри у сфері кадрової політики планувалося здійснити за допомогою спеціальних комісій, сформованих із числа «трьох найкращих людей від партії» в центральному апараті Міністерства освіти та провести перегляд педагогічних кадрів з метою залучення на керівні посади молодих учителів, звернувши особливу увагу на членів партії та уніфронтовиків (осіб, які належать до партії, що входить до Блоку демократичних партій) замість «реакційних елементів», використовувати ідейно-політичні курси для перевірки та добору кадрів [13, с. 8].

Офіційну позицію щодо напрямів розвитку польської освіти зайняло Політбюро ЦК ПОРП на засіданні 23 квітня 1942 р. [2, с. 8–9]. Тоді воно схвалило пропозиції активістів ПОРП з Міністерства освіти щодо засад кадрової політики, ідеологічної підготовки керівних кадрів шкіл та органів управління освітою, плати за навчання в середніх і вищих школах, принципів функціонування університетів, видавничої політики у сфері шкільних підручників, зокрема щодо

створення книги про сучасну Польщу, призначеної для шкіл [12].

Однак ухвалені новим керівництвом Міністерства освіти орієнтири реалізації шкільної реформи не були прийняті (в основному, йшлося про прийняття концепції створення восьмирічної загальноосвітньої школи). Натомість покращення функціонування шкільної роботи та підвищення рівня викладання вбачалося переважно у здійсненні ідеологічного наступу в освіті. Наголошувалося також, що однією з найважливіших проблем подальшого розвитку освіти є підготовка педагогічних кадрів. Тому з метою добору ідеологічно і політично відповідних кандидатів для педагогічних шкіл рекомендувалося здійснювати набір з числа членів партії [1, с. 28].

Заслугує на увагу позиція Політбюро щодо роботи молодіжних організацій у загальноосвітніх школах. Без пояснення причин було визнано недоцільним розвивати їхню діяльність у цьому типі шкіл при збереженні існуючого стану учнівської організації. Крім того, профспілка учителів Польщі звернула увагу на відповідний добір учителів для викладання предмету «Польща та сучасний світ» [12]. Було вирішено звернутися до міських та районних партійних інстанцій з проханням дібрати відповідних осіб для викладання цієї дисципліни.

Однак, незважаючи на низку зобов'язуючих клопотань і домовленостей Політбюро, постанову про освіту так і не було затверджено. Її офіційне відхилення не стало на заваді реалізації закладених у ній ідей. Основні постулати ідеологізації освіти поширювалися на курсах, нарадах і конференціях. Широко і всебічно це питання розглядалося на з'їзді директорів шкіл 26–29 серпня 1947 р. ППС також брала участь в ідеологічному наступі. Участь Соціалістичної партії в цій роботі хоч і була важливою, але другорядною. В принципі, всі основні напрямки ідеологізації освіти розробила ПОРП [2, с. 17].

Особливо помітною була діяльність ППС, яка полягала у відстоюванні секуляризації освіти, зокрема, діяльності в Робітничому товаристві друзів дітей та Молодіжній організації Робітничого університетського товариства.

Однак сила ППС, яка явно зросла після виборів до Законодавчого сейму, згодом помітно зменшилася. З огляду на значний інтелектуальний потенціал ППС, це угруповання, безумовно, не було результатом ідеологічного наступу [15, с. 909–910]. Легкому залученню ППС до процесу ідеологізації освіти сприяли спільні зустрічі, дискусії та домовленості, досягнуті на рівні прийняття рішень обома сторонами. Однією з найважливіших подій у сфері співпраці між ПОРП і ППС у галузі освіти став з'їзд учительських активістів обох партій 16 вересня 1946 р. [1, с. 59]. Скликаний з метою вироблення

спільної програмної позиції і тактики на виборах до органів влади всіх рівнів у ППС, він став нагодою представити погляди «союзних» партій, особливо в питанні про цілі та напрямки освітньої реформи. Під час дискусії представники обох партій застерегли один одного від звинувачень у помилках, допущених у роботі в освітній політиці в цілому. Вони вимагали, щоб на майбутніх виборах органів влади СПУ (Союз польських учителів) відмовився від традиції таємного голосування. Найважливішим завданням партії в освітньому середовищі активісти ПОРП вважали «боротьбу за свідомість і душу вчителя» [5, с. 23].

Результатом дискусій стало вироблення позиції, яка передбачала, що на зміну «емоційному, несвідомому і романтичному патріотизму» вчителів має прийти конкретна програма дій, прийнята в ім'я реалізації спільних ідеалів. Було підкреслено переваги ефективних форм співпраці та обміну набутим досвідом. Прийнято резолюцію, яка закликала членів обох партій взяти участь у майбутніх виборах до СПУ організовано і «з переможним настроєм». Через кілька місяців стало зрозуміло, що обидві партії далекі від узгодження спільної позиції щодо найважливішого освітнього питання – реформи шкільної системи [7].

Одинадцятирічна загальноосвітня школа, запроваджена розпорядженням від 4 травня 1948 р., була результатом реалізації рішення керівництва лише однієї партії – ПОРП. Завдання, що впливали з ідеологічного наступу, особливо кадрового характеру, було вирішено здійснити в першу чергу в органах управління освітою та педагогічних вищих навчальних закладах. З метою набору «ідеологічно правильних учнів» передбачалося «провести за допомогою демократичних політичних і професійних молодіжних організацій широкий набір кандидатів на вчительську професію» [2, с. 23].

Крім того, планувалося взяти під особливу ідейно-політичну опіку педагогічні навчальні заклади початкової школи, посилити вплив і позиції демократичних молодіжних організацій у цих закладах. Ці загальні припущення знайшли вираження в конкретних заходах. В інструкції про організацію 1947/1948 навчального року великий розділ «Навчальні та виховні питання» був присвячений питанням формування світогляду та свідомості учнів. Кандидатів на вчительську професію рекомендувалося піддавати ідеологічному та виховному «навчанню» [4]. Це завдання мало реалізовуватися під час уроків «Польщі та сучасного світу», історії, географії, польської мови та інших предметів, а також через молодіжні організації, допущені до діяльності в школах, і шкільне самоврядування [3, с. 25].

Новий зміст освіти з'явився в навчальних планах педагогічних середніх шкіл та їхніх окремих класів. Вони ще не містили питань, що впливають із принципів

марксизму, і не розглядали ширше питання соціалістичного виховання або формування підтримуваного владою світогляду, заснованого на марксизмі-ленінізмі [16]. Однак вони торкалися питань соціально-економічної відбудови Польщі, особливо аграрної реформи, націоналізації промисловості, виконання трирічного плану, освоєння та реполонізації «повернутих земель». Ішлося про ліву та плебейську течію в польській історії, окремі кола літературної творчості та їхніх провідних представників. Вони наголошували на необхідності розвитку дружби і співпраці з СРСР та іншими слов'янськими країнами. У школах-інтернатах і дитячих садках було наказано розгорнути цілеспрямовану ідеологічну та виховну роботу [3, с. 34].

Натхнене ПОРП, Міністерство освіти під керівництвом С. Скетуського намагалося впливати на розвиток педагогічної думки в Польщі. Реалізація цих ініціатив, у свою чергу, призвела до значних змін у навчальних програмах викладання педагогічних, або професійних, дисциплін у педагогічних вищих школах. Однією зі слухних нагод представити міністерські пропозиції в галузі педагогічних наук стала сесія НПД (Наукового педагогічного товариства) у Кракові 23 листопада 1947 р. Беручи участь у конференції, С. Скетуський представив групі науковців очікування влади щодо педагогічних наук. Він заявив, що міністерство не може відігравати лише роль «оперативного адміністративного апарату», а хоче реалізувати власний «план та ідею» щодо поширення та розвитку педагогічних наук [6, с. 52]. Найважливішим завданням у цьому плані міністр вважав популяризацію досягнень наукової продукції в галузі освіти і виховання в Радянському Союзі. У фундаментальних працях польських педагогів (навіть у працях хрестоматійного характеру), у списках предметної літератури впадає в око відсутність російської літератури [1, с. 46].

Таким чином, міністр пропонував, серед іншого, звернути увагу на радянські методи науково-дослідницької роботи, досягнення Академії педагогічних наук СРСР, здобутки у сфері освіти та підвищення кваліфікації керівників освіти, зокрема, на необхідність зробити «радикальний поворот» у збільшенні перекладів з радянської педагогічної літератури [9, с. 174]. З історії польської педагогічної думки та освіти, натомість, С. Скетуський рекомендував вилучати здобутки Реформації, теоретичні та практичні результати досягнень польських братств, популяризувати погляди Яна-Владислава Давида, Владислава Спаськівського, Генрика

Ровіда, популяризувати постулати, висунуті середовищем, зосередженим навколо «Нових шляхів», посиляючись на прогресивні традиції СПУ, і навіть окремі риси «шляхетської та буржуазної педагогіки». Він сформулював завдання «розробити систему педагогічної теорії і практики для Польської Народної Республіки», яка б враховувала наслідки «соціальної революції», що відбувалася, і була адекватною сучасній дійсності. Серед близько десятка поточних обов'язків польських педагогів він перерахував питання розробки навчальних програм для педагогічних навчальних закладів [8, с. 307].

Критичну оцінку реалізації завдань, окреслених міністром освіти, було дано на конференції Науково-педагогічного товариства, організованій у Кракові 19–20 березня 1948 р. [2, с. 62]. Надалі ідеологічне та партійне «натхнення» в педагогіці та шкільній практиці явно зростало. Це знайшло відображення у все більшому втручанні відділу освіти ЦК ПОРП, а згодом ЦК ПЗП у справу поширення педагогічних знань, заснованих на марксизмі-ленінізмі та напрямів розвитку освіти і виховання в Польщі за зразком Радянського Союзу [10, с. 92]. Ці заходи суттєво вплинули на реалізацію дидактичного та виховного процесу в усіх формах підготовки вчителів. Новий ідейно-політичний зміст упроваджувався у викладання педагогічних, загальноосвітніх, мистецьких дисциплін, на уроках фізкультури, у різних формах позакласної та загальношкільної роботи, а також під час проведення іспитів на підвищення кваліфікації й атестацій на зрілість [14, с. 128].

Отже, можна зробити **висновки**, що у 1945–1956 рр. у Польщі освіта стала одним з головних інструментів для впровадження комуністичної ідеології. Школи перетворилися на арену боротьби за свідомість молоді. Комуністи здійснювали жорсткий контроль над усіма аспектами освітнього процесу, від розробки навчальних програм до добору кадрів. Освітня система була підпорядкована політичним цілям держави, а не потребам суспільства і розвитку особистості. Ідеологізація освіти призвела до зниження якості навчання, оскільки акцент робився не на здобутті знань, а на пропаганді комуністичних ідей. Ідейно-політичні та виховні завдання виконували молодіжні та громадські організації, що діяли при педагогічних навчальних закладах, а також батьківські комітети та установи опіки. Усю цю діяльність було спрямовано на формування вчителя, здатного виховати людину з науковим світоглядом і соціалістичною мораллю – будівника нового суспільного ладу, пропагованого владою.

Використані джерела

1. Chmielewski W. Edukacja nauczycieli szkół podstawowych po II wojnie światowej. Neriton. 2007. URL: https://www.academia.edu/43891365/Edukacja_nauczycieli_szk%C3%B3%C5%82_podstawowych_po_II_wojnie_%C5%9Bwiatowej (дата звернення 01.09.2024).
2. Ibid. Kształcenie nauczycieli w okresie ideologizacji szkolnictwa (1944–1956). Neriton. 2006. URL: https://www.academia.edu/43891356/Kszta%C5%82cenie_nauczycieli_w_okresie_ideologizacji_szkolnictwa_1944_1956_ (дата звернення: 3.08.2024).

3. Ibid. Polska administracja szkolna w latach 1944–1950. Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach. 2013. URL: https://www.academia.edu/43891377/Polska_administracja_szkolna_w_latach_1944_1950 (дата звернення: 15.09.2024).
4. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty. 1950. Nr 13 (31 VII). Ministerstwo Oświaty. 1950. URL: <https://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/doccontent?id=29495> (дата звернення: 10.09.2024).
5. Grudziński A. Działalność wychowawcza nauczycieli Gimnazjum i Liceum SS. Urszulanek w Krakowie w latach 1945–1953. Andrzej Grudziński. Uniwersytet Ignatianum w Krakowie. 2024. URL: https://repo.ignatianum.edu.pl/pl/bib_records/4666/file_records/4170 (дата звернення: 31.08.2024).
6. Jaros D. Ideological Approach to Children's Education in Poland (1948–1956). Words and Deeds. *Acta Poloniae Historica*. 1999. URL: https://rcin.org.pl/Content/25314/PDF/WA303_42427_1999-79_APH_11_o.pdf (дата звернення: 27.08.2024).
7. Kolasa R. W walce o władzę. Działalność Polskiej Partii Robotniczej i Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Pile w latach 1945–1948. Towarzystwo Miłośników Miasta Piły. 2023. URL: <https://pocztowki-schneidemuhl.pila.pl/robert-kolasa-w-walce-o-wladze-dzialalnosc-polskiej-partii-robotniczej-i-urzedu-bezpieczenstwa-publicznego-w-pile-w-latach-1945-1948/> (дата звернення: 12.09.2024).
8. Król J. The „Ideological Offensive” in Education: the Portrayal of the United States in Secondary Curricula and Textbooks in Poland during the Stalinist Period (1948–1956). Faculty of Humanities, Institute of Pedagogy, University of Szczecin. 2017. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14682745.2017.1284202> (дата звернення: 08.09.2024).
9. Kruszewski Z. Towarzystwa Naukowe w Polsce. Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN. 2013. URL: http://www.tnp.org.pl/Towarzystwa+naukowe+w+Polsce_tom_1.pdf (дата звернення: 22.08.2024).
10. Kudelski R. Rewindykacja dóbr kultury na Dolnym Śląsku w latach 1945–1949. *Kwartalnik Historyczny Rocznik*. 2016. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/601969.pdf> (дата звернення: 01.09.2024).
11. Malik M. Działania oświatowo-kulturalne w zakładach pracy na Dolnym Śląsku w latach 1945–1950. Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu. 2023. URL: <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/ccniw/2/ccniw202.pdf> (дата звернення: 02.10.2024).
12. Plany godzin i programy przejściowe na rok szkolny 1946/47 dla szkół powszechnych. Polska. Ministerstwo Oświaty (1944–1950). 1946. URL: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/publication/4657/edition/4568> (дата звернення: 03.09.2024).
13. Stark M. Reformowanie edukacji historycznej. Toruń : SOP Oświatowiec, 2018. URL: https://www.academia.edu/38113513/TORU%C5%83SKIE_SPOTKANIA_DYDAKTYCZNE_XII (дата звернення: 18.09.2024).
14. Szymborski W. Jan Hulewicz (1907–1980) – profesor, społecznik, ludowiec. *Przegląd Historyczno-Oświatowy*. 2023. URL: https://pho.test.znp.edu.pl/files/2023/10/PHO-nr-1-2_2023-DRUK-122-167.pdf (дата звернення: 13.09.2024).
15. The Ideological Pressure as an Indicator of the Relationship Between Communist Authorities and Teachers in Poland in the Years 1945–1989 / R. Grzybowski, K. Jakubiak, E. Gorlof, A. Tomkiel. *University of Gdansk*. 2014. URL: https://www.academia.edu/download/36329413/US-China_Education_Review_201412B.pdf#page=48 (дата звернення: 19.09.2024).
16. Wierchnicki M. Szkolnictwo w Polsce w latach 1945–1948. *Historia.org*. 2015. URL: https://historia.org.pl/2015/07/02/szkolnictwo-w-polsce-w-latach-1945-1948/#google_vignette (дата звернення: 22.08.2024).

УДК 821.161.2.09 Щ96

Ірина ЩУКІНА,
завідувач науково-експозиційного відділу «Музей Лесі Українки»
Музею видатних діячів української культури Лесі Українки,
Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького (м. Київ)

Недрукований твір Олени Пчілки для юнацтва: у фокусі — чорний гумор

Презентується недрукований переспів віршованого твору Вільгельма Буша «Макс і Мориц. Історія хлопчиків у семи витівках», здійснений Оленою Пчілкою. Подається історія твору, зазначено його особливості та відмінності від оригіналу. Йдеться про внесок письменниці у збереження і розвиток жанрів української гумористики.

Ключові слова: Олена Пчілка, Вільгельм Буш, чорний гумор, комікс, переспів, недрукований твір.

Iryna Shchukina. Olena Pchilka's Out-of-Print Work for Young People: Black Humor in Focus.

The out-of-print paraphrase of Wilhelm Busch's poem „Max and Moritz. The Story of Boys in Seven Pranks” by Olena Pchilka is presented. The history of the work, its features and differences from the original are given. The article deals with the contribution of the writer to the preservation and development of the genres of Ukrainian humor.

Keywords: Olena Pchilka, Wilhelm Bush, black humor, comic strip, paraphrase, out-of-print work.